

پژوهش‌های حقوقی

علمی - ترویجی

شماره ۲۳

هزار و سیصد و نود و دو - نیمسال اول

- ۶ • اثر اعاده دادرسی بر اجرای حکم قطعی دادگاه
فریدون نهرینی
- ۴۱ • در جست‌وجوی دولت مدرن در ایران: سرنوشت لویاتان ایرانی
علی‌اکبر گرجی از تدریانی - جعفر شفیعی سردشت
- ۸۷ • مسؤلیت بین‌المللی دولت ناشی از حملات سایبری
سید یاسر ضیایی - مونا خلیل‌زاده
- ۱۱۳ • حریم خصوصی در شبکه‌های اجتماعی مجازی
باقر انصاری - شیما عطار
- ۱۳۸ • بررسی ماهیت قتل‌های ناموسی و رویکرد نظام حقوق بشر نسبت به آن
سپه‌یلا ابراهیمی لویه
- ۱۵۷ • بحران میانمار، آزمونی برای شورای امنیت در چارچوب نظم حقوقی بین‌المللی
فاطمه فتح‌پور - مرضیه قلندری
- توسعه کتابخانه‌های دیجیتال و فرجام حقوق مالکیت ادبی و هنری
از منظر حقوق تطبیقی و بین‌الملل
محمدجواد شجاع - الهام‌السادات الوانکار
- ۱۸۴ • آنچه از نظام آموزشی حقوق در انگلستان آموختیم
ضحی‌العلی‌زاده - ستاره ساعدی عراقی
- ۲۱۵

http://jlr.sdil.ac.ir/article_32855.html

مجله پژوهش‌های حقوقی (علمی - ترویجی)، شماره ۲۳، نیمسال اول ۱۳۹۲
صفحات ۱۸۴ الی ۲۱۴، تاریخ وصول: ۱۳۹۱/۲/۳، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۱/۵/۵

توسعه کتابخانه‌های دیجیتال و فرجام حقوق مالکیت ادبی و هنری از منظر حقوق تطبیقی و بین‌الملل

محمدجواد شجاع* - الهام‌السادات الوانکار**

چکیده: توسعه فناوری اطلاعات ابعاد حقوقی جدیدی در مورد حفاظت از مالکیت ادبی و هنری در محیط مجازی مطرح کرده است که یکی از مهم‌ترین آنها امکان نقض حقوق مؤلفان از طریق تکثیر نامحدود آثار ادبی و هنری در نسخه‌های متعدد و با کیفیت برای میلیون‌ها کاربر است. با گسترش فناوری، کتابخانه‌های دیجیتال نیز توسعه یافته‌اند و مسائل حقوقی جدیدی در زمینه حمایت از حقوق مالکیت ادبی و هنری آثار پدیدآورندگان را به دنبال داشته‌اند که از نظر فنی در دو بُعد «مجموعه‌سازی دیجیتال»، و «ارائه خدمات و تعیین سطوح دسترسی» قابل بررسی است. مجموعه‌سازی دیجیتال معمولاً از دو طریق انجام می‌شود: یک روش، دیجیتالی کردن آثار چاپی و مکتوبات از طریق اسکن و یا سایر روش‌های فنی است و در روش دیگر، منابع از ابتدا به صورت الکترونیک انتخاب، گردآوری و خریداری می‌شوند. در خصوص «ارائه خدمات و تعیین سطوح دسترسی» خدمات کتابخانه‌های دیجیتال مشابه کتابخانه‌های چاپی است با این تفاوت که در کتابخانه‌های دیجیتال مفاهیم کاغذی و محدودیت‌های دسترسی از بین رفته است و منابع دیجیتالی قابل انعطاف‌اند، راحت تکثیر می‌شوند و از راه دور همزمان برای افراد متعددی قابل

Email: j.shoja@globalization.ac.ir

* کارشناس ارشد حقوق بشر

** کارشناس ارشد علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی

دسترسی هستند. در این تحقیق با تشریح زمینه‌های فنی در توسعه کتابخانه‌های دیجیتال، مسائل و چالش‌های حقوقی مالکیت ادبی و هنری که کتابخانه‌ها با آن روبه‌رو می‌شوند مطرح شده است و در نتیجه راهکارهایی که قانونگذاران در نظام‌های حقوقی کشورهای ایالات متحده، فرانسه، انگلستان و ایران برای رفع موانع در توسعه این کتابخانه‌ها اتخاذ کرده‌اند، بررسی شده است. نتایج نشان می‌دهد دیجیتالی کردن کتابخانه‌ها نوع جدیدی از حقوق مالکیت ادبی و هنری به وجود نمی‌آورد بلکه قواعد جاری حقوق مالکیت فکری با یک مسأله جدید روبه‌رو شده‌اند که با تطبیق قواعد و استثنائات حقوق مالکیت فکری محیط واقعی با محیط دیجیتال می‌توان به این مسأله پاسخ داد. به علاوه اینکه تفاوت، در ماهیت قواعد نیست بلکه شیوه اجرا و نظارت حقوق مالکیت فکری در این دو محیط فرق می‌کند.

کلیدواژه‌ها: کتابخانه، کتابخانه دیجیتال، حقوق مالکیت فکری، حقوق مالکیت ادبی و هنری، تریپس، کنوانسیون برن، استفاده منصفانه.

مقدمه

هر چند بروز انقلاب صنعتی در قرن هجدهم آغازگر عصری جدید در پیشرفت‌های فنی بشر محسوب می‌شود اما آهنگ این پیشرفت در دوران پس از آن یکنواخت نبوده است. سرعت پیشرفت علم و فناوری در چند دهه اخیر به میزان حیرت‌آوری شدت و بسیاری از آمال و تمنیات بشر را که تا چند صباحی قبل دست‌نیافتنی می‌نمود، جامه عمل پوشانده است. در کنار پیشرفت‌های مختلف در عرصه پزشکی، نجوم، انرژی هسته‌ای، فناوری نانو، بیوتکنولوژی و ... مهم‌ترین نمود پیشرفت فنی دوران اخیر توسعه شگرفت علوم رایانه‌ای و صنایع وابسته به آن است. وجه تسمیه این دوران به «عصر دیجیتال» مبین این واقعیت است که همگرایی فنی، به رویه غالب در پیشرفت فناوری ارتباطات مبدل شده است.

در این دوران جهان به دهکده‌ای کوچک مبدل شده، کثرت و تبادل اطلاعات به حد انفجار رسیده است. به همان میزان در عصر دیجیتال حمایت از کپی‌رایت و به تعبیر دقیق‌تر حمایت از حقوق پدیدآورندگان آثار علمی، هنر، صوتی و تصویری، و ... بیش از پیش ضرورت یافته است. این امر از یک سوی به علت تحول در تکنیک‌ها و شیوه‌های تولید و تکثیر آثاری است که تحت پوشش حمایتی حقوق مالکیت فکری بوده‌اند، و از سوی دیگر به بین‌المللی شدن و یا به تعبیر بهتر جهانی شدن مسأله

مالکیت فکری در این عصر بازمی‌گردد. در عصر دیجیتال افکار و اندیشه‌ها و آثار حامل آن‌ها به راحتی مرزهای ملی را درمی‌نوردند و وارد فضای بین‌المللی می‌شوند. در این دوران تعداد زیادی از کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی در حال جمع‌آوری منابع دیجیتال و یا دیجیتال سازی منابع چاپی هستند تا دسترسی به منابع کتابخانه را از راه دور و از طریق اینترنت برای اعضا فراهم کنند. اما دسترسی کاربران به متن کامل آثار از طریق اینترنت مسائل حقوقی مالکیت فکری صاحبان آثار و ناشران را در پی دارد. پاسخ‌گویی به نیاز کاربران از یک طرف و رعایت حقوق صاحبان آثار از طرف دیگر دغدغه بسیاری از کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی رو به رشد است که در این پژوهش به آن می‌پردازیم.

مبحث اول:

حمایت از حقوق مالکیت ادبی و هنری در کتابخانه‌ها

۱- مفهوم و انواع کتاب و کتابخانه

کتابخانه‌ها محل گردآوری، ذخیره و نگهداری گنجینه‌ای از دانش بشری، و مخزنی از آثار فکری هستند که در قالب اشکال مختلف بیان شده‌اند. تعریف جامعی از کتاب و کتابخانه‌ها که بتواند تمام انواع گوناگون آن‌ها را در برگیرد، ارائه نشده است. یکی از تعاریف معتبر در مورد کتاب را سازمان آموزشی، علمی و فرهنگی ملل متحد (یونسکو) پیشنهاد داده است: «کتاب یک اثر چاپی صحافی شده است که بیشتر از ۴۹ صفحه داشته باشد و مانند نشریات، تحت یک عنوان ثابت، به صورت دوره‌ای منتشر نشود.»^۱ در دایره‌المعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی بیان شده است: «به مجموعه‌ای از لوح‌های چوبی یا عاجی؛ یا مجموعه‌ای از ورق‌های کاغذ، پوست آهو؛ و یا ماده‌ای مانند آن، اعم از دستنویس یا چاپی که با هم به نخ کشیده یا صحافی شده باشند، کتاب می‌گویند.» در این دایره‌المعارف در مورد مفهوم کتابخانه بیان شده است: «در معنای متعارف مجموعه‌ای از کتاب‌ها که در یک محل، به منظور بهره‌گیری سامان یافته باشد، کتابخانه نامیده می‌شود. اما این معنا همواره تحت تأثیر تحولات فناوری اطلاعات دگرگون شده است. در دوران باستان و پیش از آنکه کتاب فناوری اصلی انتقال پیام

۱. سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، دایره‌المعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی

مضبوط باشد، لوح‌های گلی، طومار و کدکس مکان‌هایی را می‌انباشتند که امروزه ما آن‌ها را کتابخانه می‌نامیم. بعدها صنعت چاپ و سپس فناوری‌های قرن بیستم محتوای مادی کتابخانه‌ها را گسترده و چندگانه کرده‌اند و موجب شده‌اند طیف وسیعی از منابع غیرکتابی به کتابخانه‌ها وارد شوند و انحصار شکل کتاب را در هم شکنند.»

کتابخانه‌ها به لحاظ ماهیت، نوع اداره، مالکیت و ضوابط و مقررات مترتب بر آن‌ها به دو دسته کلی شامل: کتابخانه‌های شخصی و کتابخانه‌های عمومی تقسیم می‌شوند.^۲ گاهی اوقات کتابخانه در حد یک کتابخانه چند جلدی شخصی است و در آن‌ها مجموعه‌ای از کتاب‌ها و منابع خواندنی بر اساس تمایل افراد علاقه‌مند به منظور استفاده شخصی و کسب دانش گردآوری می‌گردد، که در منازل و اماکن خصوصی و متعلق به افراد و اشخاص نگهداری می‌شود و هیچگونه خدمات عمومی ارائه نمی‌نماید.^۳ نوع دوم از کتابخانه‌ها، با عنوان یک نهاد فرهنگ عمومی تحت عنوان «کتابخانه عمومی»^۴ و به منظور برآورده ساختن نیازهای اطلاعاتی، علمی، پژوهشی، آموزشی، تفریحی و غنی‌سازی اوقات فراغت عموم افراد جامعه قطع نظر از سن، نژاد، جنسیت، مذهب، ملیت، زبان یا موقعیت اجتماعی تأسیس می‌شوند.^۵ بودجه کتابخانه‌های عمومی در کشورها معمولاً از طرف دولت آن‌ها تأمین می‌شود. در ایران اغلب کتابخانه‌های عمومی بودجه خود را از شهرداری یا نهاد کتابخانه‌های عمومی که وابسته به وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی است تأمین می‌کنند.

انواع دیگری از کتابخانه‌ها نیز وجود دارد از جمله کتابخانه‌های دانشگاهی، کتابخانه ملی، کتابخانه آموزشی و غیره.

پژوهشگاه ملی علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

۲. ماده «۲» شیوه‌نامه تأسیس کتابخانه‌های عمومی مشارکتی و مستقل و نحوه نظارت بر ارائه خدمات آن‌ها مصوب ۱۳۸۷/۱۲/۱۱ هیأت امانت کتابخانه‌های عمومی کشور بنا به اختیارات ناشی از ماده «۳» قانون تأسیس و نحوه اداره کتابخانه‌های عمومی کشور

۳. این نوع از کتابخانه‌ها در چارچوب استفاده شخصی در بحث استثنائات ناظر بر حقوق انحصاری پدیدآورنده قابل بحث نمی‌باشد.

4. Public Library

۵. ماده «۲» آیین‌نامه اجرایی قانون تأسیس و نحوه اداره کتابخانه‌های عمومی کشور، مورخ ۱۳۸۳/۹/۴ هیأت وزیران.

۲- جایگاه حقوق مالکیت ادبی و هنری در کتابخانه‌ها

۲-۱- حقوق مالکیت ادبی و هنری

حقوق مالکیت ادبی و هنری یا کپی‌رایت ناظر به حمایت از آثار اصیل ادبی، هنری، موسیقی و نمایشی و نیز فیلم و نوارهای صوتی است. حمایت از آثار ادبی و هنری مشروط به تشریفات خاص و ثبت رسمی اثر نیست و اثر به محض خلق و اظهار مورد حمایت قرار می‌گیرد. بنابراین محتوای یک صفحه وب موضوع حمایت است حتی اگر علامت © روی آن حک نشده باشد. در حقوق کپی‌رایت بیان ایده مورد حمایت قرار می‌گیرد نه خود ایده. صاحب کپی‌رایت حق انحصاری انجام فعالیت‌های خاصی را در ارتباط با اثر، از قبیل کپی کردن و تکثیر آن، توزیع نسخه‌های تکثیر شده و اقتباس از اثر را دارد. دارنده این حقوق ممکن است این حقوق را بصورت جزئی یا کلی به دیگران واگذار کند یا اجازه بهره‌برداری از آن را به دیگری بدهد. اما، کدام آثار ادبی و هنری از حمایت‌های حقوقی برخوردار می‌شوند؟

در متون حقوقی تعریف مشخصی از اصطلاح «آثار ادبی و هنری»^۶ همانند خود مفهوم مالکیت فکری وجود ندارد. کنوانسیون برن به عنوان مهم‌ترین سند بین‌المللی در زمینه حمایت از آثار ادبی و هنری^۷، تنها به ذکر مصادیقی از آثار ادبی و هنری اکتفا می‌کند.^۸ حمایت از برخی از آثار اختیاری و بر عهده قانونگذار ملی کشورهای متعاقد گذاشته است.^۹ و در مقابل برخی از آثار ادبی و هنری هم در این کنوانسیون مغفول مانده و مورد حمایت قرار نگرفته‌اند. در مورد اخیر، موافقتنامه جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری (TRIPs) ضمن اینکه مقررات مربوط به کنوانسیون برن (مواد ۱ تا ۲۱)

6. literary and artistic works

7. "Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works", Paris Act of July 24, 1971, as amended on September 28, 1979.

۸. به موجب ماده «۲» کنوانسیون برن، عبارت «آثار ادبی و هنری» تمامی آثار ادبی، علمی و هنری، هر آنچه که ممکن است تحت عنوان کتاب یا جزوه انتشار یابد، نوشته‌های مربوط به کنفرانس‌ها، خطابه‌ها، سخنرانی‌ها، نمایش‌نامه‌ها، نمایش‌نامه‌های موزیکال، طراحی رقص، نمایش‌نامه‌های کمدی و تفریحی، پانومیم، تصنیف موسیقی بی‌کلام یا بدون کلام، فعالیت‌های سینمایی و کارهای مرتبط با آن، طراحی، نقاشی، مجسمه‌سازی، معماری، لیتوگرافی، آثار عکاسی، عکس، آثار هنرهای کاربردی، کارهای مصور، نقشه‌کشی، طراحی کارهای سه‌بعدی مرتبط با جغرافی، نقشه‌برداری، آثار معماری و یا علمی، ترجمه، اقتباس، تنظیم موسیقی، تغییر و اصلاح سایر آثار ادبی و هنری و همچنین آثار ادبی و هنری مانند دایره‌المعارف یا منتخب آثار را شامل می‌شود. میرحسینی، مقدمه‌ای بر حقوق مالکیت معنوی، ۲۳۳ و ۲۳۴.

۹. همان، ۲۳۴.

را برای کشورهای متعاقد لازم الاجرا می‌داند، در مواد ۱۰ و ۱۱ موافقتنامه، مقررات حمایتی راجع به برخی دیگر از آثار ادبی و هنری از جمله حمایت از برنامه‌های کامپیوتری، حمایت از تألیفات راجع به ترتیب یا گزینش داده، پایگاه‌های اطلاعاتی یا سایر داده‌ها، برقراری حمایت از حقوق ناشی از اجاره آثار سینمایی و برنامه‌های کامپیوتری وضع می‌نماید.^{۱۰}

بنابراین، کپی‌رایت اصطلاح حقوقی است و شامل حق‌های است که به «پدیدآورنده»^{۱۱} آثار ادبی و هنری تعلق می‌گیرد.^{۱۲} این حقوق شامل یکسری حقوق مادی و معنوی هستند. «حقوق مادی» شامل حق انحصاری هرگونه بهره‌برداری مادی (مالی) از اثر به ویژه حق انجام یا اجازه انجام نشر و تکثیر اثر، حق ترجمه، حق اقتباس و تلخیص و تبدیل اثر، و حق بر عرضه عمومی اثر می‌شود که البته موقت (محدود به زمان) و قابل انتقال به غیر است؛ همچنین «حقوق معنوی» شامل کلیه امتیازات غیرمالی که مربوط به شخصیت پدیدآورنده است، از جمله حق افشای اثر، حق حرمت نام و عنوان پدیدآورنده، حق تمامیت اثر، حق عدول و حق دسترسی به اثر^{۱۳} که قابلیت واگذاری به غیر را ندارد.

۲-۲- استثنای وارد بر حقوق انحصاری مالکیت ادبی و هنری

حقوق انحصاری دارنده حق مالکیت ادبی و هنری مطلق نیستند و تحت برخی شرایط استثنائی بر آن وارد می‌شود. البته، مستثنیات ناظر بر بُعد «حقوق مادی» آثار ادبی و هنری است و منظورش این است که علی‌رغم حقوق انحصاری پدیدآورنده نسبت به آثار خویش، بهره‌برداری از اثر در برخی موارد نیاز به کسب اجازه پدیدآورنده ندارد. به عبارتی، هدف از استثنای تعادل بین حقوق پدیدآورندگان محصولات فرهنگی از یک سو و حق دسترسی عموم به اطلاعات فرهنگ و هنر از سوی دیگر است.

۱۰. همان.

11. Creators

12. WIPO, "WIPO Intellectual Property Handbook", p. 41; http://wipo.int/copyright/en/general/about_copyright.html [27 July 2012]

۱۳. به موجب ماده ۱۷ پیش‌نویس لایحه قانون جامع حمایت از حقوق مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط ۱۳۸۹، حقوق مادی شامل حق انحصاری هرگونه بهره‌برداری مادی از اثر به ویژه حق انجام یا اجازه انجام تکثیر، ایجاد هرگونه اثر اشتقاقی، از قبیل ترجمه، اقتباس از اثر، پخش عمومی اصل یا نسخه اثر، از طریق فروش، عاریه عمومی، اجاره و یا سایر موارد پخش عمومی اثر است.

به‌طور کلی، چند رویکرد قانونگذاری در کشورهای مختلف راجع به استثنائات مربوط به حقوق کپی رایت وجود دارد: نخست، رویکرد قانونگذاری «بسته»^{۱۴}؛ دوم، رویکرد قانونگذاری «باز»^{۱۵}؛ و در نهایت «آزمون سه‌گام»^{۱۶} کنوانسیون برن.^{۱۷}

در سیستم بسته فهرست جامعی از موارد مجاز و مستثنا بر حقوق کپی‌رایت بیان می‌شود. این رویکرد بیشتر به وسیله اتحادیه اروپا و کشورهای تابع آن اعم از اینکه نظام حقوقی کامن‌لا داشته باشند مثل انگلستان و ایرلند، یا نظام حقوقی رومی-ژرمنی داشته باشند مثل فرانسه، اتخاذ شده است. برای مثال در حقوق فرانسه در ماده L122-5 قانون مالکیت فکری (۱۹۹۲)^{۱۸} فهرستی از یک‌سری از استثنائات بر حقوق مؤلف بیان شده است، از جمله حق بر کپی کردن برای استفاده شخصی، ارزیابی و تحلیل، نقل قول‌های کوتاه و غیره. این مواردی که در این ماده ذکر شده توسط قانونگذار تنها مواردی هستند که حق انحصاری مؤلف را محدود می‌سازند و به علاوه این موارد مشروط به تفسیر مضیق هستند و نمی‌توان به بهانه ایجاد تعادل در حقوق، دامنه مستثنیات را گسترش داد. البته، موضوع تفسیر مضیق از قلمرو مستثنیات حقوق مادی در حقوق انگلستان با صراحت بیشتری بیان شده است و به موجب بند ۳ ماده ۲۸ قانون حق تکثیر، طراحی، و حق اختراع (۱۹۸۸)^{۱۹}، هر گونه استتاج و استنباط از دامنه مستثنیات را ممنوع اعلام کرده است.^{۲۰}

در سیستم باز برخلاف سیستم بسته فهرستی جامع از استثنائات وارد بر حقوق انحصاری دارنده حق کپی‌رایت بیان نمی‌شود و صرفاً شروط کلی در خصوص این استثنائات بیان می‌شود. این سیستم اگرچه از دقت پایینی به نسبت سیستم بسته - به دلیل ارائه نشدن فهرست جامع استثنائات - برخوردار است، ولی انعطاف‌پذیر است^{۲۱} و اجازه می‌دهد با توجه به شرایط تفاسیر متنوعی از استثنائات بیان شود. بهترین مثال از سیستم باز، شرط «استفاده منصفانه»^{۲۲} در قوانین کپی‌رایت ایالات متحده آمریکا است.

14. closed systems

15. open systems

16. The three-step test

17. Lepage, "Overview of Exceptions and limitations to copyright in the digital environment", 5.

18. "The Intellectual Property Code (1992), last amendment 2010".

Available: <http://www.wipo.int/wipolex/en/details.jsp?id=5563>. [26July.2012]

19. "The Copyright, Designs and Patent Act of 1988".

Available: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1988/48/contents>. [26July.2012]

۲۰. زرکلام، حقوق مالکیت ادبی و هنری، ۱۷۵.

21. Colombet, "Major Principles of Copyright and Neighbouring Rights in the World: A Comparative Law Approach", 50.

22. fair use

به موجب شرط استفاده منصفانه در بخش ۱۰۷ قانون کپی‌رایت ۱۹۷۶ ایالات متحده، استفاده منصفانه استثنایی بر حفاظت انحصاری از حق مؤلف است. از این طریق برخی استفاده‌های محدود و مشخص بدون اجازه از مؤلف یا مالک مجاز شمرده می‌شود. بسته به این که اوضاع و احوال چه باشد، نسخه برداشتن از یک اثر برای مقاصد ماندن نقد، تفسیر، گزارش خبری، آموزش (شامل برداشتن چندین نسخه برای استفاده در کلاس درس)، آموزش دانشگاهی و تحقیق، مجاز قلمداد می‌گردد.

برای اینکه استفاده‌ای منصفانه محسوب گردد باید چهار شرط رعایت شود. هدف از استفاده، ویژگی اثر مورد استفاده، میزان استفاده و تأثیر استفاده بر ارزش اثر. به اعتقاد پروفیسور مریمن^{۲۳} هدف استفاده به این معنا است که آیا اثر با حسن نیت و برای منافع عمومی کپی می‌شود یا در درجه اول برای خدمت به منافع تجاری حقوقش نقض می‌شود. پس استفاده از اثر دیگری با هدف تحصیل منفعت مالی یا سود تجاری منصفانه محسوب نمی‌شود.^{۲۴}

رویگرد سوم، قانونگذاری استثنائات «آزمون سه‌گام» کنوانسیون برن است. بند ۲ از ماده ۹ کنوانسیون برن مقرر داشته است: اعطای اجازه تکثیر آثار (ادبی و هنری) در موارد خاص، موضوعی است که باید از سوی قوانین کشورهای اتحادیه تعیین شود مشروط بر آنکه چنین تکثیری با بهره‌برداری معمول از اثر تعارض نداشته و لطمه نامتعارفی به منافع مشروع مؤلف وارد نسازد. به عبارتی به موجب این ماده اگر تکثیر اثری به نوعی با شیوه‌های استفاده معمول آثار ادبی و هنری همجنس آن متعارض نباشد و منافع مادی مشروع صاحب اثر را نقض ننماید، مجاز قلمداد می‌شود.

۲-۳- ماهیت کتابخانه از منظر حقوق مالکیت ادبی و هنری

وضعیت حقوقی آثار ادبی و هنری موجود در کتابخانه‌های شخصی هماهنگونه که قبلاً

23. Merryman & Elsen, *Law, Ethics and the Visual Arts*, 348-364.

۲۴. برای مطالعه بیشتر، نک: ایمانی، «استثنای مهم حق مؤلف: «استفاده منصفانه» از اثر دیگری»؛ و

Lepage, *op. cit.*

در مورد ویژگی اثر مورد استفاده باید تأکید شود که برخی از آثار اساساً غیرقابل استفاده هستند و استفاده از آن‌ها به هر شکلی غیرمنصفانه است و در مقابل برخی آثار هیچ‌گونه منع استفاده ندارند و هر گونه استفاده از آن‌ها منصفانه تلقی می‌شود زیرا ممکن است اثر فاقد اصل باشد یا کلاً در حیطه عمومی قرار گیرد (مثل آرای دادگاه‌ها و قوانین) و یا جزء ایده‌ها یا روش‌های علمی همگانی باشد. در خصوص میزان استفاده باید به کمیت و کیفیت استفاده توجه کرد. در خصوص تأثیر استفاده بر ارزش اثر گفته می‌شود که استفاده از اثر باید به نحوی باشد که از پتانسیل مادی اثر (که متعلق به پدیدآورنده است) نکاهد.

بیان شد در این مقاله جای بحث زیادی ندارد. ولی نوع سوم از کتابخانه‌ها (عمومی) بیشتر مورد توجه قواعد مالکیت فکری است. در خصوص وضعیت حقوقی آثار ادبی و هنری کتابخانه‌های عمومی قواعد متفاوتی در کشورها وجود دارد. با توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات و گسترش نوع خدمات و سطوح دسترسی به منابع کتابخانه‌های عمومی و شکل‌گیری مفاهیم جدیدی از جمله کتابخانه الکترونیکی، کتابخانه مجازی، کتابخانه بدون دیوار و کتابخانه دیجیتال بر پیچیدگی مسایل و وضعیت حقوقی آثار ادبی و هنری گردآوری و ارائه شده در این کتابخانه‌ها افزوده‌تر شده است؛ به طوری که، اکنون سخن از مدیریت حقوقی دیجیتال (DRM)^{۲۵} مطرح می‌شود که منظور از آن تکنیک‌های محدودکننده استفاده آزاد و انتقال محتوای دیجیتالی است.^{۲۶}

قواعد مالکیت‌های فکری برخی کشورها (مثل انگلیس و ایالات متحده)، این نوع کتابخانه‌ها را به صورت صریح از جمله استثنائات وارد بر حقوق کپی‌رایت قلمداد کرده‌اند و مقررات مبسوطی در مورد آن‌ها تدوین کرده‌اند. در نظام حقوقی ایران و کشورهای دیگر (مثل فرانسه) هر چند کتابخانه‌ها به صورت صریح در زمره استثنائات وارد بر حقوق کپی‌رایت آورده نمی‌شوند، ولی در قواعد خاص مالکیت فکری به فراخ‌تر بحث به آن‌ها پرداخته‌اند.

الف) حقوق فرانسه

در نظام حقوقی فرانسه برای برقراری تعادل میان حقوق پدیدآورندگان آثار در برابر جامعه و بالعکس، قانونگذار در قانون مالکیت فکری ۱۹۹۲ بیان می‌کند که پدیدآورنده نمی‌تواند از امانت دادن نسخه‌های این «کتاب» توسط کتابخانه‌های عمومی ممانعت به عمل آورد. اما، این امانت برای پدیدآورنده حق برخورداری از دستمزد را مطابق تشریفات مقرر محفوظ می‌دارد (مواد ۱-۱۳۳ تا ۴-۱۳۳ قانون). قانونگذار فرانسه به این موضوع در ماده ۵-۱۲۲ که استثنائات وارد بر حقوق کپی‌رایت را احصاء کرده است، اشاره نمی‌کند؛ هرچند که از استثنائات وارد در این ماده بر حقوق انحصاری پدیدآورنده قابل تفسیر می‌باشد، ولی در بیان حکم قانونگذار در مواد ۱-۱۳۳ تا ۴-۱۳۳ قانون

25. Digital Rights Management (DRM)

۲۶. DRM یک سری تکنولوژی‌هایی است که با استفاده از آن مالکان محتوای دیجیتالی می‌توانند از تکیه غیرقانونی محتویات خود، حفاظت کنند. DRM سیستمی است که محتویات رسانه دیجیتالی را رمزگذاری می‌کند و دسترسی را فقط به افرادی که اجازه استفاده از آن محتویات را دارند، می‌دهد. سیامک، «مدیریت حقوق دیجیتال: فرصت‌ها و چالش‌ها»، ۲۵۶.

قلمرو و حدود این تفسیر را مشخص می‌کند و استثناء را صرفاً در مورد نسخ چاپی «کتاب‌ها» دانسته، و سایر آثار ادبی و هنری از جمله مقالات، مجلات و موارد مشابه را مشمول این استثناء قانونی نمی‌داند. در این خصوص ماده ۱-۱۳۳ قانون مقرر می‌دارد: «چنانچه اثر به منظور چاپ و پخش آن به شکل کتاب، موضوع قرارداد انتشار واقع شود، پدیدآورنده نمی‌تواند از امانت دادن نسخه‌های این کتاب توسط کتابخانه‌های عمومی ممانعت به عمل آورد. این امانت برای پدیدآورنده حق برخورداری از دستمزد را مطابق تشریفات مقرر در ماده ۴-۱۱۳ ایجاد می‌کند.»

بنابراین، قانونگذار فرانسه کتابخانه‌ها را در چارچوب استثنای وارد بر حق انحصاری پدیدآورندگان که ذیل ماده ۵-۱۲۲ احصا شده است قلمداد نکرده است و به نظر می‌رسد تعادل مناسبی میان حق دسترسی عموم به اطلاعات و حق انحصاری کپی‌رایت برقرار نکرده است و اینکه در هر شرایطی پدیدآورندگان آثار را مستحق دریافت عواید مادی آثار خود می‌داند موجب شده است تا کفه ترازو به سوی حق مالکیت خصوصی سنگین‌تر باشد. در صورتیکه این موضوع در قوانین کشورهای دیگر از جمله انگلیس و ایالات متحده آمریکا به نسبت با صراحت و دقت بیشتری ذیل قوانین اصلی کپی‌رایت تدوین شده‌اند.^{۲۷}

۲۷. در حقوق فرانسه (رویکرد بسته) استثنای وارد بر حقوق انحصاری پدیدآورنده ذیل ماده ۵-۱۲۲ قانون مالکیت فکری (۱۹۹۲) احصا شده‌اند. کتابخانه‌ها در زمره استثنای ماده ۵-۱۲۲ قانون فرانسه نیستند. در این ماده استثنای شامل استفاده شخصی، ارزیابی و تحلیل، نقل قول‌های کوتاه و موارد دیگر ذکر شده است. البته این موضوع به این معنی نیست که قانونگذار فرانسه به موضوع کتابخانه‌ها به صورت کلی توجهی نداشته است، بلکه کتابخانه‌ها در قوانین مالکیت فکری فرانسه کمتر مورد توجه قانونگذار قرار گرفته‌اند؛ و در قانون مالکیت فکری ۱۹۹۲ فرانسه به عنوان کلیدی‌ترین قانون مالکیت فکری این کشور موضوع حقوق پدیدآورنده آثار ادبی و هنری گردآوری شده در کتابخانه‌ها ذیل مواد ۱-۱۳۳ تا ۴-۱۳۳ اشاره می‌شود که البته این مقررات حمایتی قانونگذار فرانسه در نظام‌های حمایت از آثار ادبی و هنری منحصر به فرد است.

در مواد ۱-۱۳۳ تا ۴-۱۳۳ قانون مالکیت فکری فرانسه بهره‌برداری از اثر برای اهداف آموزشی بدون اجازه پدیدآورنده، فقط برای آثاری که به صورت «کتاب» منتشر شده در کتابخانه‌های عمومی ممکن دانسته شده و برای همین مقدار بهره‌برداری از اثر هم، پدیدآورنده حق دارد از دستمزد مناسبی بهره‌مند شود. در این خصوص ماده ۱-۱۳۳ قانون مقرر می‌دارد: «چنانچه اثر به منظور چاپ و پخش آن به شکل کتاب، موضوع قرارداد انتشار واقع شود، پدیدآورنده نمی‌تواند از امانت دادن نسخه‌های این کتاب توسط کتابخانه‌های عمومی ممانعت به عمل آورد. این امانت برای پدیدآورنده حق برخورداری از دستمزد را مطابق تشریفات مقرر در ماده ۴-۱۱۳ ایجاد می‌کند.» زرکلام، پیشین، ۱۷۹.

ب) حقوق انگلیس

در انگلیس «قانون حق تکثیر، طراحی، و حق اختراع مصوب سال ۱۹۸۸» به موضوع کتابخانه‌ها و آرشیوها به صورت ویژه و در قالب مبحث استثنای وارد بر حقوق کپی‌رایت می‌پردازد و مقررات مبسوطی را در مواد ۳۷ تا ۴۴ به این موضوع اختصاص داده است. به علاوه، «قانون واسپاری قانونی به کتابخانه‌ها مصوب سال ۲۰۰۳»^{۲۸} برای وضعیت کپی‌رایت در کتابخانه تدوین شده است. از جمله ذیل مواد ۳۷ و ۴۴ قانون ۱۹۸۸ تأکید می‌شود، کتابخانه‌ها در شرایط معین می‌توانند کپی بخشی از اثر را در اختیار کاربر قرار دهند. برخی از شرایط معین موارد زیر است:

الف) کپی فقط برای کسانی تهیه می‌شود که کتابدار را راضی کرده باشند با هدف پژوهش یا مطالعه شخصی از کپی استفاده کند نه هیچ هدف دیگری (موضوع استفاده غیرانتفاعی از اثر)؛

ب) هیچ‌کس بیش از یک کپی از یک منبع معین یا بیش از سهم معین منطقی از یک اثر نسخه‌برداری نکند. در انگلیس به موجب قاعده «فروش منصفانه»^{۲۹} امکان نسخه‌برداری از اثر برای چهار هدف به ترتیب مطالعه شخصی و پژوهش (باید تحقیق غیرتجاری باشد)، تورق و نقد اثر، گزارش وقایع جاری، و برای اهداف مدیریت دولتی مجاز می‌باشد. کپی‌برداری فراتر از این قلمرو باید با مجوز اداره صدور مجوز حق کپی رایت بریتانیا^{۳۰} صورت پذیرد^{۳۱}؛

پ) شخصی که کپی برای اوست باید هزینه کامل نه کمتر از محصول نسبت داده شده را (شامل کمکی به هزینه‌های عمومی کتابخانه) بپردازد.

در بند ۱ ماده ۴ قانون واسپاری قانونی به کتابخانه‌ها (۲۰۰۳)^{۳۲} بیان می‌شود که نهاد کتابخانه بریتانیا^{۳۳} مستحق است تا یک نسخه از اثر چاپ شده را دریافت کند و سایر

28. "Legal Deposit Libraries Act 2003", Available: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/28/contents>. [26July. 2012]

29. Fair dealing

قاعده فروش منصفانه در قانون انگلیس و کشورهای مشترک المنافع مثل استرالیا و کانادا وجود دارد. مفهوم استفاده منصفانه (Fair Use) واژه مشابه فروش منصفانه است که در قوانین ناظر بر مالکیت ادبی و هنری ایالات متحده آمریکا وجود دارد و به مراتب انعطاف پذیرتر از فروش منصفانه در انگلیس است.

30. UK Copyright Licensing Agency (CLA)

۳۱. سیکر، یادگیری الکترونیکی و کتابخانه دیجیتال، ۱۲۶.

32. "Legal Deposit Libraries Act 2003", Available: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/28/contents>. [30July. 2012]

33. The British Library Board

کتابخانه‌های امانتی هم در صورت درخواست مستحق دریافت یک نسخه از اثر چاپ شده هستند (ماده ۵). البته در خصوص آثار غیرچاپی تقریباً همین مقررات در قانون واسپاری قانونی به کتابخانه‌ها (۲۰۰۳) حاکم می‌باشد.^{۳۴} بنابراین، در قانونگذاری بریتانیا تقریباً تکلیف مالکیت فکری آثار موجود در کتابخانه‌ها مشخص می‌شود و مرز دقیق تری میان منافع عمومی برای حق دسترسی به اطلاعات و منافع خصوصی صاحبان آثار ادبی و هنری ترسیم شده است.

ج) حقوق بین‌الملل

در اسناد حقوقی بین‌المللی ناظر بر حمایت از مالکیت ادبی و هنری - کنوانسیون برن، موافقتنامه تریپس و معاهده مالکیت ادبی و هنری وایپو (WCT) - کتابخانه‌ها به صورت موردی اشاره نمی‌شوند و در چارچوب استثنائات وارد بر حقوق انحصاری صاحبان آثار در صلاحیت قانونگذار ملی می‌باشند.

د) حقوق ایران

در ماده ۸ قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان سال ۱۳۴۸ (در ادامه از آن، به قانون ۱۳۴۸ یاد می‌شود) به تبیین وضعیت کتابخانه‌های عمومی با موضوع حقوق مالکیت ادبی و هنری آثار پرداخته است و کتابخانه‌ها را از مستثنیات قانونی قلمداد می‌کند؛ البته قانون ۱۳۴۸ فصلی معین تحت عنوان استثنائات وارد بر حقوق مالکیت ادبی و هنری ندارد و به صورت موردی به برخی از موارد استثناء در مواد ۷ و ۸ قانون اشاره داشته است. قانون ۱۳۴۸ به کتابخانه‌های عمومی^{۳۵} اجازه می‌دهد تا از

۳۴. در نظام حقوقی انگلیس (رویگرد بسته) ذیل مواد ۲۸ تا ۷۶ قانون حق تکثیر، طراحی، و حق اختراع (۱۹۸۸) موارد استثناء توسط قانونگذار احصا شده‌اند. در این قانون بر خلاف قانون مالکیت فکری فرانسه، کتابخانه‌ها و آرشیوها در مواد ۳۷ تا ۴۴ تحت عنوان استثنائات آورده شده‌اند. به‌طورکلی، استثنائات در قانون انگلیس شامل یکسری استثنائات کلی است که در مواد ۲۸ تا ۳۱ آورده شده است، و یکسری استثنائات موردی و متفرقه است که در مواد ۳۲ تا ۷۶ گنجانده شده‌اند و شامل مواردی از جمله استفاده برای آموزش، افراد دارای مشکلات بینایی، کتابخانه‌ها و آرشیوها، مدیریت دولتی، استفاده‌های قانونی از برنامه‌های کامپیوتری، استفاده از آثار در شکل الکترونیکی و موارد دیگر می‌باشند.

۳۵. سابقه تأسیس کتابخانه‌های عمومی به دهه چهل و «قانون تأسیس کتابخانه‌های عمومی در تمام شهرها ۱۳۴۴» بر می‌گردد. چهار دهه بعد «قانون تأسیس و نحوه اداره کتابخانه‌های عمومی کشور» در مورخ ۱۳۸۲/۱۲/۱۷ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید و نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور به عنوان نهاد عمومی غیردولتی تشکیل شد.

آثار ادبی و هنری مورد حمایت قانون از راه عکسبرداری یا طرق مشابه آن به میزان مورد نیاز و متناسب با فعالیت خود نسخه‌برداری کنند. به موجب ماده «۸» قانون «کتابخانه‌های عمومی و مؤسسات جمع‌آوری نشریات و مؤسسات علمی و آموزشی که به صورت غیرانتفاعی اداره می‌شوند می‌توانند طبق آیین‌نامه‌ای که به تصویب هیأت وزیران خواهد رسید از اثرهای مورد حمایت این قانون از راه عکسبرداری یا طرق مشابه آن به میزان مورد نیاز و متناسب با فعالیت خود نسخه‌برداری کنند.» در خصوص وضعیت کتابخانه‌ها فقط ماده ۸ قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان در قانونگذاری مالکیت فکری ایران وجود دارد. همین ماده هم ابهامات اجرایی فراوانی دارد که تکلیف آن‌ها به تدوین آیین‌نامه اجرایی توسط هیأت دولت واگذار شد، ولی متأسفانه آیین‌نامه اجرایی توسط دولت تدوین نشد.

در «قانون تأسیس و نحوه اداره کتابخانه‌های عمومی کشور» مصوب ۱۳۸۲/۱۲/۱۷ مجلس شورای اسلامی که قانون اختصاصی در زمینه وضعیت و جایگاه حقوقی کتابخانه‌های عمومی در کشور است و جایگزین «قانون تأسیس کتابخانه عمومی در تمام شهرها» مصوب ۱۳۴۴/۱۰/۲ شد، موضوع و قلمروی مالکیت فکری در کتابخانه‌های عمومی مورد توجه قرار نگرفته است.

در پیش‌نویس لایحه قانون جامع حمایت از حقوق مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط در سال ۱۳۸۹ (در ادامه به آن پیش‌نویس گفته می‌شود) از تجارب قانونگذاری دیگر کشورهای استفاده شده است که گامی به جلو در تبیین جایگاه حقوقی کتابخانه‌ها به شمار می‌رود. در ماده ۳۶ پیش‌نویس آمده است که؛

«هر کتابخانه یا مؤسسه نگهداری آثار که به صورت غیرانتفاعی اداره می‌شود مجاز است با رعایت ماده ۳۲ در موارد زیر بدون اجازه دارنده یک نسخه از آثار مورد حمایت این قانون را تکثیر کند:

الف) اثر کوتاه منتشر شده، از قبیل مقاله یا چکیده کوتاه یک اثر و بخش کوتاهی از یک کتاب به درخواست شخص حقیقی به شرط اینکه:

اولاً- کتابخانه یا مؤسسه متقاعد شود که نسخه تکثیر شده فقط برای مطالعه و یا پژوهش است.

ثانیاً- عمل تکثیر یک بار و یا به صورت تکرار در نوبت‌های جداگانه و بی ارتباط با هم صورت گیرد.

ثالثاً- اخذ مجوز جمعی از سازمان مدیریت جمعی مربوط امکان نداشته باشد.

ب) تکثیر به منظور حفظ و در صورت لزوم جایگزینی آن به جای نسخه دیگر یا جایگزینی آن به جای نسخه‌های که در مجموعه دائمی کتابخانه یا مؤسسه مفقود، تلف یا غیر قابل استفاده شده، به شرط اینکه تهیه نسخه دیگر اثر به طور متعارف غیر ممکن یا مشکل باشد.»

برخلاف ماده ۸ قانون ۱۳۴۸، نکاتی در خصوص پیش‌نویس لایحه قانون جامع حمایت از حقوق مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط حائز اهمیت است؛ از جمله:

- قلمرو آثار ادبی و هنری مورد حمایت پیش‌نویس به نسبت قانون ۱۳۴۸ گسترده‌تر است.
- در پیش‌نویس بر خلاف قانون ۱۳۴۸ استثنائات از جمله کتابخانه‌ها به عنوان یکی از مصادیق مشخص استثناء وارد بر حقوق مالکیت ادبی و هنری و به صورت مجزا ذیل فصل خاص «استثنائات» آورده شده‌اند؛
- در پیش‌نویس عبارت «هر کتابخانه یا مؤسسه نگهداری آثار که به صورت غیرانتفاعی اداره می‌شود» قانون ۱۳۴۸، به «کتابخانه‌های عمومی و مؤسسات جمع‌آوری نشریات و مؤسسات علمی و آموزشی که به صورت غیرانتفاعی اداره می‌شوند» تغییر یافته است. به عبارتی، پیش‌نویس تلاش می‌کند تا با استفاده از واژه «هر کتابخانه یا مؤسسه نگهداری آثار» شمول استثنائات را بر مصادیق گوناگونی تسری دهد که در مقابل، ابهام در تعریف قانونی از کتابخانه و مؤسسه نگهداری آثار در قوانین جاری کشور بر ابهامات این ماده می‌افزاید.^{۳۶}
- در قانون ۱۳۴۸ اجازه نسخه‌برداری به میزان و تعداد مورد نیاز و متناسب با فعالیت مجاز است ولی در پیش‌نویس حق تصویربرداری منحصر به یک نسخه شده است.^{۳۷}

۳۶. در حقوق جاری کشور تنها عبارت کتابخانه‌های عمومی در آیین‌نامه اجرایی قانون تأسیس و نحوه اداره کتابخانه‌های عمومی کشور مصوب ۱۳۸۲/۱۲/۱۷ تعریف شده است و هیچ تعریف قانونی از کتابخانه وجود ندارد؛ البته ذیل ماده «۲» شیوه‌نامه تأسیس کتابخانه‌های عمومی مشارکتی و مستقل و نحوه نظارت بر ارائه خدمات آن‌ها مصوب ۸۷/۱۲/۱۱ هیأت امانا کتابخانه‌های عمومی کشور بنا به اختیارات ناشی از ماده «۳» قانون تأسیس و نحوه اداره کتابخانه‌های عمومی کشور کتابخانه‌ها را به لحاظ ماهیت، نوع اداره، مالکیت و ضوابط و مقررات مترتب بر آن‌ها به سه دسته کلی شامل: کتابخانه‌های عمومی، کتابخانه‌های شخصی و کتابخانه‌های اختصاصی تقسیم می‌نماید.

مبحث دوم: حمایت از حقوق مالکیت ادبی و هنری در کتابخانه‌های دیجیتالی

۳) مفهوم کتابخانه دیجیتالی

فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی بر عادت‌های یادگیری و رفتارهای اطلاع‌یابی مردم تأثیر فراوانی داشته است. قبلاً برای جست‌وجو و استفاده از منابع، مراجعه‌کنندگان باید در کتابخانه حاضر می‌شدند، اما با رشد نرم‌افزارهای مبتنی بر وب، امکان جست‌وجوی منابع و اطلاع یافتن از موجودی کتابخانه از طریق اینترنت فراهم شد. در این فرآیند، انتظار و سلیقه کاربران نیز همواره در حال تغییر است و اکنون آن‌ها علاوه بر امکان جست‌وجوی موجودی، خواستار امکان مطالعه منبع از راه دور از طریق رایانه‌های شخصی خود و امکانات جدید مانند اپلیکیشن‌های اپل هستند. به این ترتیب مفاهیم گوناگونی تحت عنوان کتابخانه الکترونیکی، کتابخانه مجازی، کتابخانه بدون دیوار و کتابخانه دیجیتال به وجود آمده‌اند. در این میان، به نظر می‌رسد عبارت «کتابخانه دیجیتال» بیشتر از دیگر عبارات پذیرفته شده و اکنون در کنفرانس‌ها، متون و مباحث مختلف بیشتر از این عبارت استفاده می‌شود.

مطالعات نظری و کاربردی در حوزه کتابخانه‌های دیجیتال از دهه ۱۹۹۰ آغاز و مفهوم و ابعاد و قلمروهای متنوعی برای آن ترسیم شده است. ماهیت میان رشته‌ای کتابخانه‌های دیجیتالی و جذابیت محتوا (برای مثال ارزش‌افزایی از طریق نشر الکترونیکی، نمایه‌سازی خودکار اسناد و جایگزینی برای کتابخانه‌های سنتی) باعث شد تا در حوزه‌های مختلف تعاریف مختلفی نیز برای آن ارائه شود.

در تعریف «فدراسیون کتابخانه‌های دیجیتالی»^{۳۸} بیان می‌شود که: «کتابخانه‌های دیجیتالی سازمان‌هایی هستند که در آن کارکنان متخصص به انتخاب، سازماندهی و کمک برای دسترسی به منابع اطلاعاتی می‌پردازند و در آن فرایند تفسیر، توزیع و حفاظت از یکپارچگی اطلاعات دیجیتال و نیز اطمینان از وجود مجموعه‌ای از آثار دیجیتال در مدت زمان طولانی مورد توجه قرار می‌گیرد تا از این طریق بتوان منابع اطلاعاتی دیجیتال را با سرعت و به صورت اقتصادی برای استفاده یک جامعه یا مجموعه‌ای از جوامع در دسترس قرار داد»^{۳۹}

38. Digital Library Federation

39. Digital Libraries Federation, "A Working Definition of Digital Library [1998]", Available: <http://old.diglib.org/about/dldefinition.htm>. [26 July, 2012]

از این رو، می‌توان این‌طور استنباط کرد که کتابخانه دیجیتالی همان «خدمات» و «عملکردهایی» هستند که کتابخانه‌های سنتی باید در محیط دیجیتالی ارائه دهند.

در طرح «پیشگامی کتابخانه‌های دیجیتالی»^{۴۰} در ایالات متحده آمده است:

«هدف از ایجاد کتابخانه دیجیتالی ارائه ابزارها و بسترهای پیشرفته به منظور گردآوری، ذخیره‌سازی، سازماندهی اطلاعات در قالب دیجیتالی و دسترس‌پذیر ساختن اطلاعات مبتنی بر امکانات جست‌وجو، بازیابی و پردازش اطلاعات از طریق شبکه‌های ارتباطی و به‌صورت کاربرپسند است.»^{۴۱}

مفهوم کتابخانه دیجیتال بر اهداف، مخاطب و تعاریف کتابخانه‌های سنتی منطبق است. ولی فناوری اطلاعات در بسط و گسترش ایده کتابخانه سنتی تأثیرگذار بوده است. کلوند برای کتابخانه‌های دیجیتالی ویژگی‌های زیر را برشمرده است:^{۴۲}

۱- کتابخانه‌های دیجیتالی، شکل دیجیتالی شده کتابخانه‌های سنتی و شامل مجموعه‌های دیجیتالی و محمل‌های ثابت مجموعه‌های سنتی هستند. بنابراین این کتابخانه‌ها هر دو نوع منابع الکترونیکی و کاغذی را در برمی‌گیرند.

۲- کتابخانه‌های دیجیتالی تمام فرایند و خدماتی که اساس و پایه هر کتابخانه‌ای است را شامل می‌شوند. گرچه این فرایندهای سنتی اساس کتابخانه‌های دیجیتالی را تشکیل می‌دهند لیکن برای سازگاری با محمل‌های جدید دیجیتالی باید مورد تجدید نظر قرار گرفته و توسعه داده شوند.

۳- کتابخانه‌های دیجیتالی به طور ایده آل نگرشی به کل منابع کتابخانه دارند و شکل و قالب آن اطلاعات را در نظر نمی‌گیرند.

۴- کتابخانه‌های دیجیتالی به جوامع یا حوزه‌های خاصی از استفاده‌کنندگان خدمت می‌کنند. (مانند آنچه که اکنون کتابخانه‌های سنتی انجام می‌دهند) با این تفاوت که این جوامع ممکن است در شبکه اینترنت پراکنده باشند.^{۴۳}

به طور کلی از عبارت کتابخانه دیجیتال در قرن ۲۱ فرم هیبریدی کتابخانه مورد نظر است که از نگهداری کتاب در کتابخانه‌های گذشته در شکل سنتی خارج شده است. عبارت کتابخانه دیجیتال به دلیل اینترنت ابداع شد و برمی‌گردد به فرم تکامل یافته و

40. Digital Libraries Initiative

41. National Science Foundation, "Digital Libraries Initiative-Phase 2", Available: <http://www.dli2.nsf.gov/under.html>. [26July.2012]

42. Cleveland, *Digital Libraries: Definitions, Issues and Challenges*.

۴۳. نبوی، کتابخانه دیجیتالی: مبانی نظری، محتوا، ساختار، سازماندهی، استانداردها و هزینه‌ها، ۳۱.

جدیدی از کتابخانه که می‌تواند طیف وسیعی از خدمات اطلاعاتی را پوشش دهد. کتابخانه دیجیتال در قرن ۲۱ صرفاً یک میزبان (host) از کتاب‌ها و مجموعه‌های دیجیتال سازی شده نیست بلکه بیشتر مجموعه یکپارچه از سیستم‌های مدیریت اطلاعات است که عناصر مهمی مثل داده و فراداده، همکاری انسان (خالقان، کاربران، مدیران) و زیرساخت‌های فناوری اطلاعات (کامپیوترها، شبکه‌ها، نرم‌افزارها) را در بر می‌گیرد که همه با هدف سازماندهی، مدیریت و ایجاد دسترسی به ویژه دسترسی آزاد به دانش و اطلاعات برای کاربران کتابخانه هماهنگ شده‌اند.

بنابراین، سیر تحول مفهوم کتابخانه دیجیتالی، به‌طور گسترده تحت تأثیر رویکردهای حوزه‌های تخصصی مختلف و نیازهای سازمانی و تعاریف عملیاتی ارائه شده در پژوهش‌های کاربردی بوده است. در تعریف کتابخانه دیجیتال در این پژوهش فرم هیبریدی از کتابخانه مورد نظر است که مجموعه‌ای از منابع چاپی و دیجیتال در آن گردآوری، ذخیره‌سازی و سازماندهی شده است و مجهز به امکانات جست‌وجو، بازیابی و پردازش اطلاعات از طریق شبکه‌های ارتباطی و با تعریف سطوح دسترسی معین برای گروه ویژه‌ای از کاربران است.

۴- جایگاه حقوق مالکیت ادبی و هنری در کتابخانه‌های دیجیتالی

۴-۱- حقوق مالکیت ادبی و هنری در محیط دیجیتالی

با توسعه فناوری اطلاعات ابعاد حقوقی جدیدی در مورد حفاظت از مالکیت ادبی و هنری در محیط مجازی مطرح شد. محیط الکترونیکی بر خلاف محیط فیزیکی امکان تکثیر نامحدود از اثر ادبی و هنری را در نسخه‌های متعدد و با کیفیت برای میلیون‌ها کاربر فراهم ساخته است و به تعبیر یکی از صاحب‌نظران، محیط دیجیتالی به ویژه اینترنت بزرگ‌ترین ماشین کپی برداری جهان است.^{۴۴}

در کنوانسیون برن حمایت از آثار ادبی و هنری در محیط دیجیتالی مورد توجه قرار نگرفته‌اند که علت آن نیز عدم توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات در آن دوره تاریخی است. با تدوین و تصویب موافقتنامه تریپس در سال ۱۹۹۴ و شناسایی «نرم‌افزارها» و «پایگاه داده»^{۴۵} به عنوان آثار ادبی و هنری تا اندازه‌ای این خلاء برطرف شد. اما،

۴۴. صادقی، «نقدی بر قانون تجارت الکترونیکی ایران از منظر حمایت از حقوق مالکیت ادبی و هنری در

محیط دیجیتال»، ۲۶۶.

پرسش‌های زیادی هنوز در مورد ماهیت حمایت‌های حقوقی از آثار ادبی و هنری در این محیط وجود داشت که با تصویب معاهده حقوق مالکیت ادبی و هنری وایپو در سال ۱۹۹۶ برخی از شبهات رفع شد. در بند ۴ از ماده «۱» معاهده آورده شده است که «کشورهای امضاکننده باید مواد ۱ تا ۲۱ و نیز پیوست کنوانسیون برن را رعایت کنند.» این بند آن‌چنان‌که در بیانۀ مستقل ضمیمه معاهده استدلال می‌شود، به این معناست که حق تکثیر^{۴۶} آنگونه که در ماده ۹ کنوانسیون برن تعیین شده است و استثنائات وارد بر آن، به طور کامل در محیط دیجیتالی اعمال می‌شود.^{۴۷}

همچنین در ماده «۵» این معاهده بیان می‌شود که: «هر نوع گردآوری داده و یا اطلاعات دیگری که به صرف گزینش و یا ترتیب بخشیدن به محتویات آن به معنای خلق آثار فکری قلمداد شود، از حمایت برخوردار است. این حمایت شامل خود داده و یا اطلاعات مزبور نشده و به حق مالکیت فکری از قبل موجود در داده و یا اطلاعات گردآوری شده، هیچ‌گونه خلل وارد نخواهد کرد.»^{۴۸} به عبارتی، پایگاه داده‌ها خود به عنوان یک اثر ادبی و هنری به صورت مجزا صرف‌نظر از محتویات آن مورد حمایت قرار گرفت و هر یک از محتویات موجود در این پایگاه‌ها به صورت مستقل می‌توانند از یک شرایط کپی‌رایتی مجزا از کلیت پایگاه داده برخوردار باشند. برای مثال، اگر به یک پایگاه علمی مراجعه کرده باشید، حتماً مشاهده کرده‌اید که سطح دسترسی به برخی از مقالات یا منابع علمی در آن پایگاه با برخی آثار دیگر متفاوت است. به مقالات یک نشریه به صورت تمام متن دسترسی دارید، در حالی که شاید برای نشریه‌ای دیگر در همان پایگاه فقط امکان دسترسی به چکیده برای شما وجود داشته باشد و دسترسی به تمام متن آن شرایط دیگری را می‌طلبد.

بنابراین، ماهیت کپی‌رایت پایگاه داده به عنوان یکی از مصادیق حقوق کپی‌رایت، می‌تواند مجزا و متفاوت از محتویات آثار ادبی و هنری درون آن پایگاه باشد و صرف داشتن حق مالکیت یک اثر اجازه نقض حقوق پایگاه داده‌ای که آن اثر در آن قرار دارد را برای شما صادر نمی‌کند. به عبارتی، پدیدآورنده یک اثر می‌تواند در چارچوب قراردادهای مجزا و با شرایط متفاوت سطح دسترسی به حقوق مالکیت فکری اثرش را برای کاربران تعریف نماید. این موضوع در حوزه حفاظت از حقوق کپی‌رایت در

کتابخانه دیجیتالی که در بخش‌های بعدی به آن می‌پردازیم حائز اهمیت می‌باشد. در حقوق داخلی کشورمان نیز صرف‌نظر از نقدهای که بر قوانین جاری حمایت‌کننده از مصادیق مالکیت‌های فکری وارد می‌باشد، کپی‌رایت در محیط دیجیتالی مورد توجه قانونگذار قرار گرفته است. به موجب ماده ۶۲ قانون تجارت الکترونیکی ۱۳۸۲ «حق تکثیر، اجراء و توزیع (عرضه و نشر) آثار تحت حمایت قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸/۹/۳ و قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی مصوب ۱۳۵۲/۹/۲۶ و قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای مصوب ۱۳۷۹/۱۰/۴، به صورت (داده‌پیام)^{۴۹} منحصراً در اختیار مؤلف است. کلیه آثار و تألیفاتی که در قالب (داده‌پیام) می‌باشند، از جمله اطلاعات، نرم‌افزارها و برنامه‌های رایانه‌ای، ابزار و روش‌های رایانه‌ای و پایگاه‌های داده و همچنین حمایت از حقوق مالکیت‌های فکری در بستر مبادلات الکترونیکی شامل حق اختراع، حق طراحی، حق مؤلف، حقوق مرتبط با حق مؤلف، حمایت از پایگاه‌های داده، حمایت از نقشه مدارهای یکپارچه قطعات الکترونیکی و حمایت از اسرار تجاری، مشمول قوانین مذکور در این ماده و قانون ثبت علائم و اختراعات مصوبت ۱۳۱۰/۴/۱ و آیین‌نامه اصلاحی اجرای قانون ثبت علائم تجاری و اختراعات مصوب ۱۳۳۷/۴/۱۴ خواهد بود، منوط بر آن که امور مذکور در آن دو قانون موافق مصوبات مجلس شورای اسلامی باشد.»

قانونگذار در ماده ۶۲ قانون تجارت الکترونیکی ۱۳۸۲ با تأکید بر اصل حقوق انحصاری صاحبان آثار ادبی و هنری، نافی استثنائات وارد بر این حقوق که در قوانین سابق نمی‌شوند از جمله استثنائات وارد بر حقوق ادبی و هنری در ماده ۸ قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان ۱۳۴۸ که در آن کتابخانه‌های از موارد مستثنا قلمداد شده‌اند.

۴-۲- استثنائات وارد بر حقوق مالکیت ادبی و هنری در محیط دیجیتال

در مبحث قبلی اول گفتیم که مستثنیات ناظر بر «حقوق مادی» آثار ادبی و هنری است و هدف از آن‌ها برقراری تعادل بین حقوق پدیدآورندگان محصولات فرهنگی از یک سو و حق دسترسی عموم به اطلاعات فرهنگ و هنر از سوی دیگر است. به عبارتی،

۴۹. ماده ۲: الف- داده‌پیام (Data Message) هر نمادی از واقعه، اطلاعات یا مفهوم است که با وسایل الکترونیکی، نوری و یا فناوری‌های جدید اطلاعات تولید، ارسال، دریافت، ذخیره یا پردازش می‌شود.

اگرچه آثار ادبی و هنری محصول فکری افراد هستند و از آن‌ها عینیت می‌یابند، اما این خلاقیت‌های فکری بی‌واسطه نیستند و مرهون دانشی است که ما از جامعه به ارث می‌بریم. به همین منظور، امروزه علی‌رغم توجه به اهمیت و جایگاه شناسایی حقوق مالکیت فکری در رشد و توسعه اجتماعی، تأکید می‌شود که این حقوق بدون دسترسی عموم به اطلاعات و دانش بشری و توسعه آن از عمر کوتاهی برخوردار خواهند بود و توجه صرف به آن بدون در نظر گرفتن سایر نیازهای افراد در درون جامعه به همان اندازه می‌تواند موجب عقب ماندگی و اضمحلال اجتماعی شود.

استثنائات در حقوق مالکیت فکری در حقیقت جنبش دفاع از جامعه در برابر انحصارطلبی افراد است تا بدین واسطه حرکت اجتماعی متداوم و بی‌وقفه ادامه یابد. بر این اساس، در این بخش به صورت اجمالی به مفهوم حق دسترسی به اطلاعات و ارتباط آن با مالکیت فکری اشاره می‌شود و پس از آن به موضوع استثنائات وارد بر حقوق مالکیت ادبی و هنری در محیط دیجیتالی که با توسعه و رشد فناوری اطلاعات و ارتباطات و اهمیت آن در جهانی شدن دانش به وجود آمده است اشاره خواهیم کرد.

۴-۲-۱- حق دسترسی به اطلاعات و ارتباط آن با مالکیت فکری

خاستگاه زایش مفهوم حق دسترسی به اطلاعات و دانش جهانی به معنای موسّع آن در اعلامیه‌های حقوق بشری بوده است.^{۵۰} به موجب ماده ۲۷ اعلامیه جهانی حقوق بشر (۱۹۴۸)، ماده ۱۶ اعلامیه حقوق بشر اسلامی قاهره (۱۹۹۰)، و ماده ۱۵ میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی اجتماعی و فرهنگی (۱۹۶۶) - نسل دوم حقوق بشر - هر کسی حق دارد از فنون و هنرها متمتع گردد و در پیشبرد علمی و فواید آن سهیم باشد. به عبارتی، تولیدات علمی، فکری، هنری و فنی باید در حوزه عمومی قرار گرفته و میراث مشترک بشر بشمار آیند.

در این چارچوب مفهوم آزادی اطلاعات شکل می‌گیرد و مجمع عمومی سازمان ملل متحد در قطعنامه ۵۹ خودش در سال ۱۹۴۶ خواستار تشکیل کنفرانس بین‌المللی درباره آزادی اطلاعات شده و اعلام می‌کند: «آزادی اطلاعات یک حق بنیادین بشری است و سنگ ستون همه آزادی‌هایی است که ملل متحد خود را وقف آن‌ها کرده

۵۰. البته، حق دسترسی به اطلاعات یک مفهوم مضیق هم دارد که منظور از آن، دسترسی به اطلاعاتی است که صرف‌نظر از شکل آن‌ها در نهادهای عمومی وجود دارد. قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات مصوب ۱۳۸۸ مجلس شورای اسلامی در راستای تحقق این مفهوم از آزادی اطلاعات می‌باشد.

است.» این معنا از آزادی اطلاعات صرفاً متضمن دسترسی به اطلاعات نبوده، بلکه علاوه بر دسترسی آزاد به اطلاعات، تکثیر، انتشار و اشاعه آزادانه اطلاعات قابل دسترس و استفاده آزاد از اطلاعات برای مقاصد مختلف اعم از تجاری و غیرتجاری را نیز در بر می‌گیرد؛ یعنی شامل آزادی جست‌وجو، جمع‌آوری اطلاعات، انتشار و اشاعه آن‌ها می‌شود. در این معنا آزادی اطلاعات به آزادی بیان نزدیک می‌شود و همان‌طور که در تفاسیر کلی (جنرال کامنت)^{۵۱} شماره‌های ۱۰ و ۳۴ کمیته حقوق بشر سازمان ملل متحد در خصوص ماده ۱۹ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی (۱۹۶۶) - نسل اول حقوق بشر - مشاهده می‌شود، در خدمت آزادی بیان و عقیده قرار می‌گیرد.^{۵۲}

در این معنای موسّع و گسترده از آزادی اطلاعات حمایت از مالکیت فکری نه تنها مانعی در برابر دسترسی به اطلاعات است بلکه موجب می‌شود تحقق سایر حقوق بشری با چالش‌های همراه شود. برای مثال، در نسل سوم حقوق بشر که مشهور به «حقوق همبستگی»^{۵۳} - نسل سوم حقوق بشر - (از جمله حق بر توسعه و حق بر داشتن محیط زیست سالم) به ارتباط دسترسی به مفهوم موسّع از اطلاعات و حق بر توسعه توجه کنید. انحصار ناشی از شناسایی مالکیت فکری جلوی انتقال علوم و فناوری را به کشورهای در حال توسعه را می‌گیرد و آن‌ها را بیش‌تر به مصرف‌کننده محصولات فکری تبدیل می‌کند؛ البته هر چند برخی معتقدند که عدم شناسایی مالکیت فکری توسط کشورهای در حال توسعه جلوی سرمایه‌گذاری کشورهای توسعه یافته در این کشورها را خواهد گرفت. با این اوصاف، چرا در اعلامیه حقوق بشر و سایر اسناد بین‌المللی حقوق بشری به مفهوم حق بر مالکیت فکری تأکید می‌شود و از آن هم به عنوان یک حق بشری نام می‌برند؟

در خصوص این پرسش و ارتباط میان دسترسی آزاد به اطلاعات و مالکیت فکری نظرات موافق و مخالف زیادی وجود دارد که می‌توانند به سه دسته تقسیم شوند:^{۵۴}

- دسته نخست: گروهی که معتقدند باید به نحوی از این مالکیت‌ها حمایت شود. به اعتقاد این دسته مالکیت فکری علی‌الاصول دو هدف عمده و اصلی را دنبال می‌کند:

51. General Comment

52. انصاری، «آزادی اطلاعات و مالکیت‌های فکری: تعارض یا همزیستی؟»، ۳۷۳.

53. Solidarity rights

54. انصاری، سازوکارهای حقوقی حمایت از تولید علم، ۷۶ و ۷۷.

- نشر دانش، علوم، فنون و هنرهای سودمند در جامعه و افزایش گنجینه دانش و اطلاعات عمومی؛
- جبران مادی تلاش‌ها و کوشش‌های فکری دانشمندان و پژوهشگران، هنرمندان و مخترعان و تشویق آنان به ادامه فعالیت‌های سودمند خود.
- دسته دوم: در کشورهای درحال توسعه معتقدند که حمایت از مالکیت فکری مانعی در برابر توسعه است (وابستگی فناورانه)
- دسته سوم: معتقدند برای حمایت از مالکیت فکری باید به صورت گزینشی عمل کرد. درباره تولیدات علمی و فکری داخلی این حمایت‌ها برای رشد خلاقیت‌ها و نوآوری‌های داخلی لازم است؛ اما در خصوص مالکیت فکری تولید شده در خارج از کشور، چنانچه کشوری درصدد جلب سرمایه‌گذاری خارجی است باید درباره فناوری‌های حساس به حمایت از مالکیت فکری و سایر صنایع تمایز قائل شود.

به هر حال، آنچه در مورد اهمیت حق دسترسی به اطلاعات به مفهوم موسع باید مورد توجه قرار داد این نکته است که جنبه نسل اول حقوق بشری (حقوق مدنی و سیاسی) بودن این حق به نسبت حق بر مالکیت فکری (نسل دوم حقوق بشری) قوی‌تر است و یکی از الزامات تحقق نسل دوم حقوق بشر، فراهم شدن حق‌های نسل اول بشر است. هر چند که نمی‌توان تفکیک دقیق و غیرقابل انتقادی در خصوص مرزهای این حقوق بشری از همدیگر به صورت کلی بیان نمود.

۴-۲-۲- استثنای حقوق مالکیت ادبی و هنری در محیط دیجیتال

محیط دیجیتالی متفاوت از محیط فیزیکی است. در این محیط با فشار یک دکمه، اطلاعات به شکل الکترون از نقطه‌ای به نقطه دیگر انتقال می‌یابد. دولت‌ها به تنهایی قادر بر اعمال حاکمیت بر این فضا نیستند و مرزها دیگر محدود به مرزهای جغرافیایی دولت‌ها نیستند. از این‌رو، اعمال حاکمیت و نظارت بر این موضوعی است که گفتمان‌های علمی متنوعی را تولید کرده است.

حفاظت از حقوق مالکیت آثار ادبی و هنری یکی از چالش‌های اساسی محیط مجازی به شمار می‌رود که در مبحث قبلی به برخی از این چالش‌ها اشاره کردیم. در این قسمت به موضوع وضعیت استثنای وارد بر حقوق مالکیت ادبی و هنری در محیط دیجیتالی می‌پردازیم و اینکه آیا استثنای که در محیطی واقعی بر حقوق مالکیت ادبی و هنری مترتب است برای محیط دیجیتال قابل اعمال هستند یا خیر؟

در خصوص اعمال استثنای کپی‌رایت در محیط دیجیتال دو دیدگاه وجود دارد.

دیدگاه نخست، تأکید دارد که چون محیط الکترونیکی موجب دسترسی آسان‌تر ابناء بشر به دانش شده است، باید استثنائات بیشتری بر حقوق انحصاری صاحبان حق حکمفرما باشد. رویکرد دوم، به قابلیت‌های محیط دیجیتالی تأکید می‌کند و معتقد است که به دلیل قدرت بالای تکثیر و امکان نقض بالای حقوق ادبی و هنری، استثنائات موجود در محیط واقعی باید به صورت مضیق‌تر در محیط دیجیتالی تفسیر شوند و بر قلمرو حقوق دارندگان حق کپی‌رایت افزوده شود.^{۵۵}

حقوق بین‌المللی مالکیت فکری از این دکترین‌ها تبعیت نکرده است و در متن معاهده وایپو برای حقوق مالکیت ادبی و هنری استثنائات محیط واقعی را در محیط دیجیتالی هم قابل تطبیق دانست. به موجب ماده «۱۰» معاهده:^{۵۶}

«۱- طرف‌های متعاقد می‌توانند در پاره‌ای موارد خاص که با استفاده متعارف از اثر ناسازگار نبوده و به منافع قانونی خالق اثر نیز لطمه غیرمنطقی وارد نکند در قوانین ملی خود، محدودیت‌ها و استثنائاتی را نسبت به حقوق اعطا شده به موجب این عهدنامه برای پدیدآورندگان آثار ادبی و هنری پیش‌بینی کنند.

۲- طرف‌های متعاقد در مقام اجرای «کنوانسیون برن» محدودیت‌ها و یا استثنائات وارده به حقوق پیش‌بینی شده در کنوانسیون مزبور را به پاره‌ای موارد خاص که با استفاده متعارف از اثر ناسازگار نبوده و به منافع قانونی خالق اثر لطمه غیرقانونی وارد نمی‌کند، محدود خواهند کرد.»

همچنین بیانیه صادر شده در خصوص این ماده مقرر می‌دارد که:

«توافق بر این است که مفاد ماده ۱۰ به طرف‌های متعاقد اجازه می‌دهد که محدودیت و استثنائات قوانین داخلی خود را که طبق «کنوانسیون برن» قابل قبول شناخته شده‌اند، تعمیم بخشیده و متناسب با شرایط دیجیتالی تسری دهند. ایضاً از مفاد این مواد باید اجازه به طرف‌های متعاقد برای وضع استثنائات و محدودیت‌های جدیدی متناسب با شرایط شبکه دیجیتالی استنباط شود. همچنین توافق بر این است که بند ۲ ماده ۱۰، گستره شمول محدودیت‌ها و استثنائات تجویز شده توسط «کنوانسیون برن» را نه کاهش و نه افزایش می‌دهد.»^{۵۷}

به عبارتی، معاهده وایپو ضمن تأیید موارد استثنایی وارد بر حقوق انحصاری

۵۵. صادقی، پیشین، ۲۷۷.

۵۶. همان، ۲۷۷ و ۲۷۸.

۵۷. همان، ۲۷۸.

مالکیت آثار ادبی و هنری که حائز شروط سه‌گانه (آزمون سه‌گام) کنوانسیون برن باشند، ویژگی‌های خاص محیط دیجیتالی را مورد توجه قرار می‌دهد و به طرف‌های متعاقد اجازه می‌دهد تا محدودیت‌های دیگری که متناسب با این محیط می‌باشد را در خصوص آثار ادبی و هنری اعمال نمایند تا تعادل میان منافع فردی صاحبان آثار و منافع جامعه به وجود آید. از جمله این استثنائات جدید که مختص محیط دیجیتالی است «تکثیر موقت»^{۵۸} است. در ماده ۶۳ قانون تجارت الکترونیکی ۱۳۸۲ تکثیر موقت به عنوان استثناء وارد بر مالکیت انحصاری دارنده اثر ذکر شده است: «اعمال موقت تکثیر، اجرا و توزیع اثر جزء لاینفک فراگرد فنی پردازش داده پیام در شبکه‌هاست، از شمول مقرر فوق [ماده ۶۲ قانون در مورد حمایت از حق تکثیر] خارج است.»

۴-۳- ماهیت کتابخانه‌های دیجیتال از منظر حقوق مالکیت ادبی و هنری

بر اساس تعریفی که از کتابخانه دیجیتال ارائه شد، «ذخیره سازی» و «خدمات» دو بخش اساسی کتابخانه‌های دیجیتال را تشکیل می‌دهند. اما مسأله کپی‌رایت چالش‌های زیادی برای کتابخانه‌های دیجیتال می‌آفریند و امکان اجازه دستیابی به منابع را مشکل می‌سازد. زیرا به موازات سهولت دستیابی به اطلاعات امکان تعرض به حقوق مالکیت معنوی دیگران از طریق اینترنت نیز افزایش می‌یابد.

کتابخانه‌های دیجیتال هنگام ساخت، در دو مرحله اساسی با قوانین کپی‌رایت مواجه می‌شوند یکی در مرحله «مجموعه‌سازی» دیجیتال یا ساخت مجموعه دیجیتال و دوم هنگام ارائه «خدمات و تعیین سطوح دسترسی». قوانین کپی‌رایت در سیاست‌های کتابخانه‌ها در اینکه چه موادی دیجیتال‌سازی شوند و این مواد دیجیتال‌سازی شده چگونه قابل دسترس شوند، تأثیر می‌گذارد. بنابراین کتابخانه‌ها موظفند در امور مجموعه‌سازی دیجیتال یا انتخاب منابع دیجیتال از حیث نوع، تاریخ انتشار و غیره و همچنین در تعیین سطح دسترسی کاربران، قوانین حق مؤلف را رعایت کنند.

58. Transient Reproduction

برای تبدیل کردن آثار به شکل دیجیتالی داده‌ها یک فرآیند را طی می‌نمایند. طی این فرآیند اطلاعاتی که می‌خواهند تبدیل به دیجیتال شود توسط تکنیک‌های از حالت آنالوگ به دیجیتالی یا به عبارتی صفر و یکی تغییر حالت دهند و سپس هنگام لود یا بارگذاری اثر طی فرآیند واسطی که در رایانه طراحی شده است، تکثیری در حافظه رایانه صورت می‌گیرد که بعد مدتی خود به خود از بین می‌رود و از این‌رو به تکثیر موقت یا ناپایدار مشهور است. این فرآیند در حافظه موقت رایانه صورت می‌گیرد که به پس از مدتی از بین خواهد رفت. به صورت کلی داده‌ها در سیستم دیجیتالی از طریق پالس‌های الکترونیکی مثبت و منفی تبدیل به اطلاعات می‌شوند.

۴-۳-۱- مجموعه‌سازی دیجیتال

همان‌گونه که تکمیل و روزآمدسازی کتابخانه‌های سنتی مستلزم مجموعه‌سازی یا همان انتخاب، گردآوری و خرید است، تکمیل کتابخانه‌های دیجیتال نیز نیازمند مجموعه‌سازی است. مجموعه‌سازی در کتابخانه دیجیتال عموماً به دو روش انجام می‌گیرد:

۱- مجموعه فعلی کتابخانه چاپی، از طریق اسکن و یا روش‌های دیگر مانند تایپ به منابع دیجیتال تبدیل می‌شوند. یکی از دلایل مهم این روش علاوه بر تکمیل مجموعه دیجیتال، نیل به اهداف کتابخانه در حفظ و نگهداری آرشیو مجموعه به ویژه آثار کهنه، قدیمی و کمیاب و به طور کلی مصونیت آثار از آسیب‌ها و صدمات فیزیکی، پیش‌گیری از فرسودگی منابع و حفظ ماندگاری مجموعه کتابخانه است. در این مورد اگر اثر ادبی و هنری در اختیار کتابخانه باشد معمولاً در قوانین ملی کشورها اجازه نسخه‌برداری به منظور حفظ و در صورت لزوم جایگزینی آن به جای نسخه دیگر یا جایگزینی آن به جای نسخه‌هایی که در مجموعه دائمی کتابخانه یا مؤسسه مفقود، تلف یا غیر قابل استفاده شده مجاز شمرده شده است. البته در ماده ۳۶ پیش‌نویس لایحه قانون جامع مالکیت ادبی و هنری قید «به شرط اینکه تهیه نسخه دیگر اثر به طور متعارف غیر ممکن یا مشکل باشد» آورده شده است که به نظر می‌رسد این موضوع در مورد تهیه نسخ چاپی آثار صحیح است ولی در خصوص شیوه ذخیره‌سازی آثار علی‌الخصوص در کتابخانه‌های دیجیتال قید زاید است و می‌تواند مانعی برای توسعه کتابخانه‌های دیجیتال در ایران باشد. قانونگذار در کشورهای دیگر به کتابخانه‌ها اجازه نگهداری نسخه‌ای از آثار ادبی و هنری را داده است و قید اضافه‌ای در خصوص شیوه و روش این نگهداری و ذخیره‌سازی لحاظ نمی‌کنند.

۲- منابع از ابتدا به صورت الکترونیک انتخاب، گردآوری و خریداری می‌شود. در این مورد شکل جدیدی از تهیه منابع کتابخانه‌ای به وجود آمده است که موضوع قابل تأمل حقوقی در مسیر توسعه کتابخانه‌ها به وجود نخواهد آورد بلکه امکان تهیه منبع بیشتر و غنای بیشتر کتابخانه‌ها را نیز فراهم آورده است.

۴-۳-۲- خدمات کتابخانه‌ای

بیشترین موضوعات حقوقی در مسیر توسعه کتابخانه‌های دیجیتالی راجع به مسأله خدمات‌دهی و سطوح دسترسی‌پذیری منابع کتابخانه است. خدمات کتابخانه دیجیتال

نیز مشابه کتابخانه‌های چاپی است با این تفاوت که در کتابخانه دیجیتال مفاهیم کاغذی و محدودیت‌های دسترسی از بین رفته است. منابع در محیط دیجیتال انعطاف پذیرند، راحت تکثیر می‌شوند و از راه دور همزمان برای چندین نفر قابل دسترس هستند. با بهره‌گیری از شبکه‌های رایانه‌ای دستیابی به منابع در کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی تسریع و تسهیل شده است و توقع کاربران نیز به همین اندازه تغییر کرده است. به دلیل سهولت دسترسی به منابع دیجیتال و انتظارات و عادات جدید کاربران در رفتارهای اطلاع‌یابی آنان، در کتابخانه دیجیتال با افزایش سطوح دسترسی، خدمات بیشتر و متنوع‌تری قابل ارائه است. این رشد سریع ارائه خدمات و دسترسی کتابخانه‌های دیجیتالی تا جایی است که نورمن معتقد است: «کتابخانه نه تنها برای ذخیره آثار الکترونیکی بلکه حتی برای ارسال مقالات از طریق دورنگار هم باید اجازه داشته باشد».^{۵۹}

به طور کلی منظور از ارائه خدمات در کتابخانه دیجیتال همان فراهم ساختن دسترسی به منابع دیجیتال برای اعضای معین کتابخانه است. همواره در کتابخانه‌های سنتی، جست‌وجوی موجودی کتابخانه (ابرداده‌ها) از طریق نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای مبتنی بر وب برای همگان امکان‌پذیر است و افراد در صورت تمایل می‌توانند از طریق عضویت و با پذیرش شرایط به میزان مشخص مندرج در آیین‌نامه یا سیاست معین کتابخانه از منابع (داده‌ها) و خدمات کتابخانه به طور کامل بهره‌گیرند. این بهره‌گیری مستلزم حضور در کتابخانه است اما در کتابخانه دیجیتال افراد می‌توانند با عضویت آن‌لاین در کتابخانه، نام کاربری و رمز عبور دریافت کنند و با سطوح معین دسترسی (تعریف شده توسط کتابخانه) از راه دور از خدمات کتابخانه بهره‌گیرند. در تبیین بهتر موضوع، جزئیات «مجموعه کتابخانه» و «سطوح دسترسی» در جدول زیر تفکیک شده است.

خدمات کتابخانه‌ای و سطوح دسترسی	مجموعه کتابخانه	
- جست‌وجوی موجودی کتابخانه (ابرداده) - مرور و مطالعه اصل اثر (داده‌ها) - ذخیره - بارگذاری	- چکیده	داده
	- متن کامل	
	- صوت	
	- تصویر	
	- فیلم	
- بارگذاری - چاپ - امانت - و غیره	- اطلاعات کتابشناختی	ابرداده
	- نمایه‌ها	
	- اصطلاحنامه	
	- رده‌بندی	
	- پیوندهای بین ابرداده‌ها	

برای نمونه، همان‌گونه که در خدمات کتابخانه سنتی، امکان امانت منابع معینی از کتابخانه وجود دارد و امانت تعارضی با حقوق کپی‌رایت ندارد در کتابخانه دیجیتال نیز انتظار می‌رود اصل اثر از راه دور قابل مطالعه یا امانت باشد بدون اینکه منع و محدودیت قانونی از منظر حقوق کپی‌رایت وجود داشته باشد.

در این خصوص توجه صاحبان آثار و ناشران به این نکته قابل تأمل است که دسترسی اعضای کتابخانه به آثار صاحبان حق نه تنها به معنی نقض حقوق آن‌ها نیست بلکه کتابخانه حتی نقش یک واسط در معرفی آثار صاحبان حق به مخاطبان را بازی می‌کند و به اطلاع‌رسانی در این امر می‌پردازد تا حدی که چه بسا ارائه آثار در کتابخانه دیجیتال به فروش بیشتر آن آثار کمک کند.

از این‌رو، اصلی‌ترین مسأله حقوقی که با توسعه کتابخانه‌های دیجیتالی مطرح شده است چگونگی و شیوه «اجرا و نظارت» بر حقوق مالکیت ادبی و هنری پدیدآورندگان آثار است. به عبارتی در تدوین و تقنین در قواعد مالکیت ادبی و هنری در محیط دیجیتالی همان‌طور که از ماده ۱۰ معاهده جهانی مالکیت ادبی و هنری ۱۹۹۶ سازمان جهانی مالکیت فکری هم قابل استنتاج است هیچ تفاوت موضوعی خاص و قابل تأملی نمی‌تواند میان تقنین در محیط فیزیکی و دیجیتال باشد، ولی آنچه که محیط دیجیتال را از محیط فیزیکی متفاوت می‌کند شیوه اجرا و نظارت بر حقوق مالکیت فکری صاحبان آثار در این محیط تفاوت‌های با محیط فیزیکی خواهد داشت.

بنابراین، مسأله دیگر نوع جدیدی از حقوق مالکیت ادبی و هنری حداقل در مورد

کتابخانه‌های دیجیتالی نیست، بلکه موضوع اجرا و نظارت بر حقوق مالکیت آثار ادبی و هنری پدیدآورندگان در کتابخانه‌های دیجیتالی است که موجب شده است مبحث «مدیریت حقوق دیجیتال» یا DRM مطرح شود تا کتابخانه‌ها و اشخاص بدون نقض حقوق صاحبان آثار اطلاعات تهیه کنند. مدیریت حقوقی دیجیتال می‌تواند چارچوب اجرای و نظارتی حقوق مالکیت ادبی و هنری در محیط دیجیتالی باشد. در حقیقت موضوع حفاظت از حقوق مالکیت ادبی و هنری در محیط دیجیتالی مسأله‌ای صرفاً فنی و تکنیکی است و قواعدی هم اگر نیاز به تدوین و اصلاح دارند باید با توجه به توسعه زیرساخت‌های فنی دیجیتالی در هر کشور توسعه یابند. به همین منظور است که کشورهای مثل آمریکا و انگلستان که از نظام حقوقی کامن‌لا تبعیت می‌کنند با برخورد با مسائل جدید در حوزه فناوری‌های نوین از پویایی بیشتری برخوردار هستند و کشورهایی با نظام حقوقی رومی-ژرمنی مثل فرانسه و ایران با مسائل جدید حقوقی که در اثر توسعه فناوری‌های نوین از جمله فناوری اطلاعات و ارتباطات مطرح می‌شوند رویکرد محافظه‌کارانه‌تری را اتخاذ می‌کنند.

مدیریت حقوق دیجیتال یکسری فناوری‌هایی است که با استفاده از آن مالکان محتوای دیجیتالی می‌توانند از تکثیر غیرقانونی محتویات خود حفاظت کنند. با کمک فناوری DRM محتویات رسانه دیجیتالی رمزگذاری می‌شوند و محتویات در دسترس افرادی خواهد بود که اجازه استفاده از محتویات را کسب نموده‌اند. این سیستم با محدود کردن فعالیت‌ها و استفاده از محتویات مورد نظر به کاربر مجاز، به حمایت از حق نشر می‌پردازد. بدین ترتیب تنها کسانی حق دسترسی به آثار مربوط را خواهند داشت که بابت دریافت کلیدرمزها، مبلغی پرداخت کرده باشند.^{۶۰} مدیریت حقوق دیجیتال راه‌حلی است که با بهره‌گیری از فناوری‌های آن در کتابخانه‌های دیجیتال بتوان محتوای کتابخانه را بدون نقض کپی‌رایت برای اعضای مجاز دسترس‌پذیر ساخت. بنا بر نظر کلولند^{۶۱} برخی از کارکردهای آن می‌تواند مصداق‌های زیر باشد:

- ردیابی استفاده کننده؛
- شناسایی و تشخیص هویت کاربران؛
- فراهم کردن وضعیت کپی‌رایت هر یک از اشیای دیجیتال و محدودیت‌های مرتبط با استفاده و هزینه آن‌ها

• مدیریت تعامل با کاربران از طریق اجازه دسترسی به تعداد زیادی کپی یا با شارژ هزینه برای کپی و یا با انتقال درخواست به ناشر.

بنابراین، آنچه قانونگذاران باید در خصوص توسعه کتابخانه‌های دیجیتالی مورد توجه قرار دهند، موضوع و الزامات اجرایی و نظارتی حقوق مالکیت ادبی و هنری اثر در کتابخانه دیجیتالی است که می‌تواند در آیین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های اجرای ذیل قوانین مالکیت ادبی و هنری تدوین شوند.

نتیجه‌گیری

کتابخانه‌های دیجیتالی از آثار انقلاب بزرگ فناوری اطلاعات و ارتباطات است که موجب رشد و توسعه جامعه جهانی شده است؛ به طوری که یونسکو نیز اقدام به راه‌اندازی کتابخانه دیجیتالی جهانی در تاریخ ۲۱ آوریل ۲۰۰۹ با همکاری ۳۲ نهاد همکار کرد تا آثار بسیار ارزشمندی از جمله نسخ خطی، نقشه، فیلم و ... را برای استفاده عموم مردم جهان در دسترس قرار دهد. از این‌رو، توسعه دانش و دسترسی آن برای عموم جامعه جهانی هدفی است که همه برای آن تلاش می‌کنند. از سویی دیگر، این تولید دانش نیازمند حمایت است که با تدوین قوانین مالکیت فکری فراهم می‌شود.

این رابطه علی و معلولی موجب مباحث حقوقی در زمینه کتابخانه‌های دیجیتالی هم شده است که بر اصل حمایت از آثار ادبی و هنری در محیط دیجیتالی همانند محیط دیجیتالی اثر قابل تاملی نخواهد داشت بلکه بر اجرا و نظارت در خصوص برقراری تعادل میان حقوق صاحبان آثار ادبی و هنری و حقوق جمعی جامعه اثر خواهد داشت که باید در نحوه اجرا و نظارت قانونگذاران منافع تمامی ذی‌نفعان را در توسعه کتابخانه‌های دیجیتالی مورد لحاظ قرار دهند.

فدراسیون بین‌المللی انجمن‌ها و مؤسسات کتابداری راهکارهای حقوقی را برای توسعه کتابخانه‌های دیجیتالی ارائه داده است که در زیر به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود:

۱- در قوانین ملی کپی رایت استثنائی که برای کپی رایت و حقوق مشابه در کنوانسیون برن آمده و در معاهدات واپس تصدیق شده بنا به ضرورت باید ویرایش شود تا اطمینان حاصل شود که استفاده مجاز برای منابع الکترونیک به اندازه منابع چاپی به کار برود.

۲- برای کپی بیشتر تحت این تسهیلات باید روند پرداخت اداری وجود داشته باشد.

۳- کپی‌های موقت یا فنی که اتفاقی هستند برای استفاده از منابع دارای کپی رایت باید

از دامنه حقوق نسخه‌برداری حذف شوند.

- ۴- برای آثاری که در فرمت دیجیتال هستند بدون پرداخت شارژ یا جست‌وجوی مجوز، همه کاربران یک کتابخانه باید بتوانند:
- به طور عمومی منابع کپی رایت موجود را مرور کنند.
  - منابع عمومی کپی رایت معین شده را به طور خصوصی روی سایت یا از راه دور بخوانند، گوش دهند یا ببینند.
  - سهم (مقدار) منطقی از یک اثر دیجیتال را برای استفاده شخصی، آموزشی یا پژوهشی شخصاً یا توسط کارکنان کتابخانه یا اطلاع‌رسانی کپی بگیرند.

فهرست منابع

- ارجمند، تاج‌الملوک. «سیری در قوانین حق مولف، استفاده منصفانه و دسترس‌پذیری از آغاز و تأثیر آن در استفاده از منابع الکترونیکی». فصلنامه کتاب ۱۳، ش ۴ (۱۳۸۱).
- انصاری، باقر. «آزادی اطلاعات و مالکیت‌های فکری: تعارض یا همزیستی؟». مجموعه مقالات همایش مالکیت ادبی - هنری و حقوق مرتبط، تهران: ۱۳۸۹.
- انصاری، باقر. سازوکارهای حقوقی حمایت از تولید علم، تهران: انتشارات سمت، ۱۳۸۷.
- ایمانی، عباس. «استثنای مهم حق مؤلف: «استفاده منصفانه» از اثر دیگری». مجله پژوهش‌های حقوقی ۳ (۱۳۸۲).
- زرکلام، ستار. حقوق مالکیت ادبی و هنری. تهران: انتشارات سمت، ۱۳۸۶.
- سیامک، مرضیه. «مدیریت حقوق دیجیتال: فرصت‌ها و چالش‌ها»، فصلنامه کتاب ۷۷ (۱۳۸۸).
- سیکر، جان. یادگیری الکترونیکی و کتابخانه دیجیتالی. ترجمه اکبر مجیدی. تهران: نشر کتابدار، ۱۳۹۰.
- صادقی، محسن. «نقدی بر قانون تجارت الکترونیکی ایران از منظر حمایت از حقوق مالکیت ادبی و هنری در محیط دیجیتال». مجموعه مقالات همایش مالکیت ادبی - هنری و حقوق مرتبط. تهران، ۱۳۸۹.
- میرحسینی، سید حسن. مقدمه‌ای بر حقوق مالکیت معنوی. ج ۲. تهران: نشر میزان، ۱۳۸۵.
- نبوی، فاطمه. کتابخانه دیجیتالی: مبانی نظری، محتوا، ساختار، سازماندهی، استانداردها و هزینه‌ها. مشهد: سازمان کتابخانه‌ها موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، ۱۳۸۴.
- نورمن، سندی. «حق مؤلف و استفاده منصفانه در عصر اطلاعات الکترونیکی». ترجمه علیرضا بهمن‌آبادی. فصلنامه کتاب ۴-۳ (۱۳۷۷).

“Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works”, Paris Act of July 24, 1971, as amended on September 28, 1979.

“Legal Deposit Libraries Act 2003”, Available:
<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/28/contents>. [26 July. 2012]

“Legal Deposit Libraries Act 2003”, Available:
<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/28/contents>. [30 July. 2012]

- “The Copyright, Designs and Patent Act of 1988”, Available:
<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1988/48/contents>. [26 July.2012]
- “The Intellectual Property Code (1992), last amendment 2010”, Available:
<http://www.wipo.int/wipolex/en/details.jsp?id=5563>. [26 July.2012]
- Anne Lepage, “Overview of Exceptions and limitations to copyright in the digital environment”, e-Copyright Bulletin, UNESCO, January-March 2003.
- Claude Colombet, “Major Principles of Copyright and Neighbouring Rights in the World: A Comparative Law Approach”, UNESCO, 1987, p. 50; Cited from: Anne Lepage, Op. cit.
- Cleveland, Gary (1998). Digital libraries: Defenitions, issues and challenges. Ifla Digital copyright:law and practice/ Simon Stokes.- 2nd ed.- Oxford ; Portland, Or.: Hart Pub., 2005.
- Digital Libraries Federation, "A Working Definition of Digital Library [1998]", Available: <http://old.diglib.org/about/dldefinition.htm>. [26 July. 2012]
- J.H. Merryman and A. Elsen, “Law, Ethics and the Visual Arts”, 3rd edition, Kluwer Law International, 1998.
- Library Copyright Alliance (LCA), whose members include the American Library Association.
- National Science Foundation, "Digital Libraries Initiative-Phase 2", Available:
<http://www.dli2.nsf.gov/under.html>. [26 July.2012]
- The IFLA Position on Copyright in the Digital Environment, Approved by the IFLA Executive Board, August 2000, Last update: 12 July 2012, available on
<http://www.ifla.org/en/publications/the-ifla-position-on-copyright-in-the-digital-environment>
- WIPO, “WIPO Intellectual Property Handbook”, p. 41;
http://wipo.int/copyright/en/general/about_copyright.html [27July.2012]

Developing Digital Libraries and the Fate of Copyright from the perspective of Comparative and International Law

Javad SHOJA

Master of Law, Researcher of Iranian National Center for Globalization Studies (INCGS)

Elham Sadate ALVANKAR

Master of Library and Information Science (MLIS)

Developing information technology has opened new legal aspects in protecting intellectual property rights in cyber space among which is infringement of copyright law by making unlimited number of copies of Literary and Artistic Works, available for thousands of users. Digital library as result of developed information technology, come up with copyright law in two parts: "digital acquisition" and "giving services and providing access" to digital content for library users.

Digital acquisition is usually done in two ways: one is digitalization of printed materials by scan or other technical ways and the other is that sources are originally selected, gathered and bought in digital format. About "giving access and services" digital libraries are similar to traditional libraries. The only different is that limitations of papers and accessibility are eliminated and digital sources are more flexible, easily copied and accessible for several users at the same time.

Explaining technical context of developing digital libraries, in this research issues and challenges that copyright law brings to the libraries are illustrated and finally the resolutions that legislators of USA, France, United Kingdom and Iran have for obstacles in developing digital libraries are investigated.

Consequences show that digitalization of libraries doesn't open new pages of copyright law but the current law faces new issues in copyright. These issues can be resolved by adding digital concepts to statutory law. In fact there is no difference between the nature of law in digital and real environment but the supervision and performance of rules should be changed.

Keyword: library, digital library, intellectual property rights, copyright.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

Journal of **LEGAL RESEARCH**

VOL. XII, No. 1

2013-1

- **The Effect of Retrial on the Enforcement of Final Judgment** 3
Fereidoon Nahreini
- **Seeking for Modern State in Iran: The Fate of Iranian Leviathan** 3
Ali Akbar Gorgi Azandariyani & Jafar Shafiei Sardasht
- **International Responsibility of State in Cyber Attacks** 4
Seyed Yaser Ziaee & Mona Khalilzadeh
- **Privacy Protection on Social Networking Sites** 4
Bagher Ansari & Shima Attar
- **Nature of Honor Killings and approach of the Human Rights System towards them** 5
Soheyla Ebrahimi Looyeh
- **Myanmar Crisis: A Test for UN Security Council in the context of International Legal Order** 5
Fatemeh Fathpour & Marziyeh Ghalandari
- **Developing Digital Libraries and the Fate of Copyright from the perspective of Comparative and International Law** 6
Javad Shoja & Elham Sadate Alvankar
- **What I learned from Legal Education System of England** 6
Zoha Abdolalizadeh & Setareh Saedi Araghi

S. D. I. L.

The S.D. Institute of Law

Research & Study